

Arki kantaa – kun se pannaan kantamaan

TIIVISTELMÄ

Suomessa on laajat sosiaali- ja terveyspalvelut, mutta silti on järkyttäviä esimerkkejä siitä, miten lapsi tai nuori voi jäädä kaiken avun ulkopuolelle. Kuvaamme tässä artikkelissa Lapset puheeksi -työmallia, jota toteutetaan kaikilla kunnan, kuntayhtymän tai organisaation hallinnollisilla ja asiakastyön tasoilla sekä kaikissa lasten ja nuorten kehitysympäristöissä. Sen ytimessä on **lapsen ja nuoren arkipäivän sujuminen hänen kehitystään tukevalla tavalla**. Asiakastyön menetelminä käytetään Lapset puheeksi (LP) -keskustelua ja -neuvonpitoa. LP-keskustelussa kartoitetaan lapsen ja nuoren elämää ja tehdään suunnitelma, miten lisätään vahvuuksia ja miten toimitaan haavoittuvuuksissa kotona, päivähoidossa tai koulussa ja vapaa-aikana. Neuvonpidon avulla rakennetaan toimiva verkosto toteuttamaan tätä suunnitelmaa. Työn tulokset viittaavat siihen, että näin toimien voidaan ehkäistä lastensuojelutilanteiden syntyä. Yhteenvetona voidaan todeta, että lapsen tai nuoren arkisen elämän puoleen kääntyminen ja sen tarpeista lähtevä toiminta voi muuttaa koko palvelusysteemin.

Avainsanat: Lapset puheeksi -työmalli, ennaltaehkäisy, palvelujärjestelmä (sosiaali- ja terveydenhuolto), monialaisuus

Tytti Solantaus, lastenpsykiatri, emeritatutkimusprofessori, Suomen Mielenterveysseura, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL), Tampereen yliopisto, Terveystieteiden yksikkö
Mika Niemelä, filosofian tohtori (FT)

JOHDANTO

Olemme Suomessa kehittäneet monipuoliset ja laajat palvelut ihmisten ja perheiden erilaisiin tilanteisiin. Jokainen palvelu on vuosien ja vuosikymmenten saatossa syventänyt omaa toimintaansa ja osaamistaan – mutta niin pitkälle, että yhteistoiminta on käynyt takkuiseksi. Matkan varrella ovat jokaisen omat taustateoriat kiteytyneet, toiminnan päämäärät ja keinot eriytyneet, ja on syntynyt oma kieli ja tapa ymmärtää perheitä ja asiakkaita. On tietysti myös keskinäistä kilpailua arvovallasta,

parhaasta osaamisesta ja resursseista. Nämä kaikki yhdessä ovat vaikeuttaneet toiminnallista yhteistyötä ja erityisesti rakenteellista uudistamista. Eniten tilanteesta ovat kärsineet ne, jotka kipeimmin olisivat näitä palveluja tarvinneet. Jokainen, jolla on perheorientaatio, on toiminut verkostoissa ja monet ovat luoneet omia ratkaisujaan tilanteeseen. Niin mekin.

Tämän artikkelin tarkoitus on kuvata prosessia, joka johtaa koko palvelujärjestelmän kattavaan muutokseen perus- ja erityispalveluissa, kun pyrki-

myksenä on lasten suotuisan kehityksen edistäminen ja ongelmien ylisukupolvisuuden ehkäiseminen. Esittelemme työn taustaa ja menetelmiä ja lopuksi otamme tapausesimerkin kuntayhtymästä, jossa työssämme kehitettyä mallia on toteutettu systemaattisesti. Kyseisen kuntayhtymässä lastensuojelun uudet asiakkuudet vähenivät parissa kolmessa vuodessa yli 50 prosentilla (Kallunki ym 2015). Artikkelissa puhutaan lapsista, joilla tarkoitetaan myös nuoruusikäisiä.

TOIMIVA LAPSI & PERHE -HANKE 2001–2014

Työ lähti liikkeelle vanhempien psykiatrinen ongelmien ylisukupolvisuuden ehkäisystä, kun Toimiva lapsi & perhe -hanke (TLP) perustettiin Stakesissa vuonna 2001. Hankkeen pyrkimyksenä oli muuttaa palvelujärjestelmän toimintaa niin, että se edesauttaa lasten häiriöiden ehkäisyä ja tuottaa työhön näyttöön perustuvat menetelmät. Molemmat kirjoittajat ovat olleet tässä prosessissa mukana ja nyrkit savessa alusta lähtien, Solantaus hankkeen alullepanijana ja johtajana ja Niemelä vieden asiaa eteenpäin sekä omassa kliinisessä työssään että hankkeen projektipäällikkönä.

Hanke toimi vuoden 2014 syksyyn asti Stakesissa/THL:ssä ja siirtyi sitten Suomen Mielenterveysseuraan. Hankkeen menetelmien tutkimuksen rahoitti Suomen Akatemia. Sosiaali- ja terveysministeriöltä saatu rahoitus kattoi yhden työntekijän palkan 2001–2006, kunnes vuonna 2007 voitiin palkata toinenkin työntekijä kokopäiväisesti. Hankejohtaja oli Stakesin/THL:n palkkalistoilla hoitaa myös muita tehtäviä. Hanke on näin ollen toiminnut erittäin pienillä resursseilla. Sen vaikuttavuus ja tulokset johtuvat sekä hanketyöntekijöiden että kentän vahvasta motivaatiosta. Suomessa on talvella 2015–2016 useita satoja menetelmäkouluttajia ja tuhansia koulutettuja työntekijöitä, ja työn piiriin on liittynyt ja liittymässä lisääntyvässä määrin perus- ja erityispalveluiden organisaatioita.

Vuosien kuluessa hanke eteni, haaraui ja laajeni, kunnes se ylitti tavalliset hanke-käsittelyn rajat ja muuttui TLP-työksi. Vuodet ovat pitäneet sisällään kehittämistyötä, tutkimusta, koulutusta ja työn juurruttamista. On kehitetty ennaltaehkäisyä toteuttava menetelmäperhe, joista Lapset puheeksi (LP) -keskustelu ja -neuvonpito (LPNP) ovat ensi

vaiheen matalan kynnyksen menetelmät. Kutsumme näitä Lapset puheeksi -työksi ja -työmalliksi.

Viime vuosien aikana työmme on laajentunut aikuisten ja lasten terveys- ja sosiaalipalveluista sivistystyön puolelle varhaiskasvatukseen ja kouluihin, maahanmuuttoviraston alla toimiviin pakolaisskeskuksiin ja rikosseuraamuslaitoksen alaisiin toimipisteisiin, vankiloihin ja yhdyskuntaseuramustyöhön. Työ jatkuu ja uusia näkymiä ja haasteita tuntuu avautuvan joka käännteessä.

Liikkeelle lähdettiin tietyistä palveluista kunnes oltiin valmiit kehittämään palvelujen kokonaisuutta kunnissa, seutukunnissa ja maakunnissa. Palvelujen rakenteellinen, toiminnallinen ja sisällöllinen uudistaminen oli tarpeen, jotta perheet saisivat ne palvelut, joita he tarvitsivat ja joihin heillä oli oikeus. Ensimmäinen kuntapilotti tehtiin vuosina 2007–2009 ja sitä veti Sirpa Kaakinen. Mika Niemelän tultua hankkeen projektipäälliköksi syksyllä 2009 hankkeen työ suunnattiin Niemelän vetovastuulla nimenomaan palvelujärjestelmän kehittämiseen.

TOIMINNAN AJATTELULLINEN JA TEOREETTINEN TAUSTA

Vanhemman asiantuntijuus ja toimijuus

Yhtenä tärkeänä, ehkä tärkeimpänä punaisena lankana Toimiva lapsi & perhe -työssä ja sen menetelmissä on vanhempien oman vanhemmuuden ja toimijuuden kunnioitus ja sen mukainen toiminta. Toimiva lapsi & perhe -työssä kohtaa kaksi asiantuntijatahoa. Vanhemmat ovat asiantuntijoita oman perheensä asioissa, työntekijä omassa ammatillisessa tiedossaan. Työntekijän tehtävänä on panna pöydälle kaikki se yleinen ja perhettä mahdollisesti auttava tieto, mikä hänellä on. Vanhemmat puolestaan arvioivat, mikä siitä tiedosta voisi olla hyväksi juuri heidän perheelleen ja päättävät, mitä he ottavat käyttöön, vai ottavatko mitään. Vanhempien asiantuntemusta kunnioitetaan, eikä perheen elämään ”puututa”.

Poikkeuksena ovat luonnollisesti lastensuojelulliset tilanteet, joissa on ilmoitusvelvollisuus. Lastensuojelun perhetyöllä voikin olla paljon annettavaa perheille. Kuitenkin on huomattava, että vanhemman mielenterveys- tai päihdeongelmat tai

rikollisuus eivät ole itsessään syy tehdä lastensuojeluilmoitusta. Vanhemman ongelmat eivät aina johda vanhemmuuden vaikeuksiin. Jo lähtökohtaisesti turhat lastensuojeluilmoitukset ovat loukkaavia perheille ja kuluttavat rajallisia resursseja.

Kunnioittava ja arvostava suhtautuminen vanhempiin on yhteistyösuhteen edellytys. Päihde- ja mielenterveysongelmiin sekä rikollisuuteen liittyvien muiden taholta ennakoasenteita sekä syrjäyttämistä päätöksenteosta. Vanhemmat, joilla on vaikeuksia vanhemmuudessa, leimautuvat nopeasti ”huonoiksi vanhemmiksi”. Se käy ilmi suhtautumisesta ja toiminnasta. Tämä koskee myös palveluja. Monet mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsivät vanhemmat ovat kokeneet olevansa toiminnan kohteita, eivät osallisia, kun heitä ja erityisesti heidän lapsiaan koskevia asioita on päätetty ilman heitä. Kielteiset ja diskriminoivat kokemukset heijastuvat vanhempien halukkuuteen puhua vanhemmuudesta ja lapsista.

Diskriminointiin ei ole mitään syytä. Vanhemmat, joilla on vaikeuksia, ovat syvästi huolissaan lapsistaan ja lähtevät mielellään mukaan työskentelyyn, jos heidän kokemuksiaan ja vaikeuksiaan ymmärretään ja asiantuntemustaan kunnioitetaan. Vanhempien tulee olla palveluprosessin omistajia. Lapset puheeksi -keskustelu käydään vanhempia varten, toisin sanoen, jotta vanhempi löytäisi keinoja tukea lapsiaan. Keskustelua ei käydä työntekijää varten, eli sitä varten, että työntekijä tietäisi mitä perheessä tapahtuu ja voisi päättää mitä pitää tehdä. Myös verkostokokouksessa, Lapset puheeksi -neuvonpidossa, vanhemmat ovat asianomistajia. Heidän kanssaan on suunniteltu neuvonpidon teemat ja käyty läpi myös asiat, joista vanhemmat eivät halua muiden kuullen puhua. Vanhemmat ovat myös mukana päättämässä, keitä neuvonpitoon tulee, lastensuojelutilanteiden ollessa ainoa poikkeus.

Vanhemman toimijuuden kunnioittaminen johtaa avoimuuteen kaikessa toiminnassa. Lapset puheeksi -työn lokikirjat ja manuaalit ovat kaikkien saatavilla netissä (www.mielenterveysseura.fi) ja vanhempia kehoitetaan tutustumaan niihin ja keskustelemaan niistä myös lasten kanssa ennen tapaamisia.

”Vanhemman ongelmat eivät aina johda vanhemmuuden vaikeuksiin.”

LAPSEN KEHITYS ARKISESSA TOIMINNASSA ERI KEHITYSYMPÄRISTÖISSÄ

Lapsen kehitystutkimus painottaa lapsen ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen merkitystä kehitystä ohjaavana tekijänä. Arkiset, toistuvat toimet ja tilanteet, joissa lapsi on osallisena, rakentavat lapsen mieltä. Ihmissuhteiden merkitys lapsen kehityksessä on ymmärretty pitkään, mutta ihmissuhteetkin realisoituvat ja tapahtuvat arkisissa toimissa. On alettu myös ymmärtää kodin ulkopuolisen ympäristön merkitys lapselle. Toimintamme asettuu nk. ekologiseen, transaktionaaliseen traditioon koskien lapsen kehitystä (Bronfenbrenner & Ceci, 1994; Rutter 2014; Rutter & Rutter 1994; Sameroff, 2010; Ungar 2014).

Koti, päivähoido, koulu ja lapsen vapaa-ajan ympäristöt kaverineen ovat lapselle kehitysympäristöjä. Kaikilla niillä on oma tonttinsa ja merkityksensä lapsen kehitykselle. Toiminta, kanssakäyminen ja vuorovaikutus kotona, päivähoidossa ja koulussa voivat viedä lapsen kehitystä suotuisaan tai epäsuotuisaan suuntaan. Kehitysympäristöt ovat rinnakkaisia toimijoita lapsen kanssa tämän elämässä. Ne eivät kuitenkaan ole erillisiä, vaan lapsi sitoo ne päivittäin toisiinsa. Niiden yhteistyö on oleellista lapsen suotuisalle kehitykselle.

Vanhemman paineet ja vaikeudet heijastuvat tunne-elämään, käyttäytymiseen ja tapaan kokea asioita, mikä välittyy kanssakäymiseen lapsen kanssa. Mitä laajemmista ja pitkäkestoisemmista vaikeuksista on kysymys, sitä enemmän ne muuttavat vanhemman toimintaa ja kotia. Psykkisistä ongelmista kärsivän vanhemman terapiassa yritetään porautua vanhemman ongelman syihin ja parantaa oireet, mutta tärkeätä on myös pohtia vanhemman kanssa sitä, miten kotielämä lasten kanssa voisi sujua parhain päin vanhemman oireillessa. Lapset puheeksi -menetelmä on kehitetty tähän pohdintaan.

Lapsi reagoi kodin tilanteeseen tunteiden kirjolla, kuten surulla, myötätunnolla ja huolella, ehkä alakulolla, levottomuudella tai kiukulla, ja hän vie tunteet ja tunnelmat mukanaan päivähoidoon ja kouluun. Päivähoidolla ja koululla voi olla suojaava merkitys lapsen elämässä, jos se tiedostetaan ja siihen panostetaan. Se tarkoittaa kaikessa yksinkertaisuudessaan sitä, että lapsen tarpeet ymmärretään ja niihin vastataan. Tämä ei tarkoita pelkästään läm-

pöä ja empatiaa, vaan sellaista arkipäiväistä toimintaa lapsen kanssa, joka tuo lapselle iloa, yhteenkuuluvuutta lapsiryhmään ja aikuisiin, sekä sisältää lapsen kehitykselle tarpeelliset haasteet. Toisin sanoen, lapsen arkipäivä muokataan suotuisaa kehitystä tukevaksi. Päivähoidolla ja koululla voi olla myös haavoittava vaikutus, jos työntekijä tulkitsee lasta väärin, ei ymmärrä lapsen tilannetta tai lasta kiusataan kodin takia.

PÄRJÄÄVYYS PROSESSINA

Yksi tärkeä punainen lanka työssämme on pärjäävyyden ymmärtäminen prosessina, ei yksilön erityisominaisuutena. Pärjäävyys tarkoittaa, vähän yksinkertaistaen, että asiat sujuvat vaikka on vaikeuksia. Pärjäävyys ei tarkoita erityistä onnistumista tai saavutuksia, vaan sitä, että tavalliset asiat sujuvat tavallisella tavalla.

Pärjäävyys syntyy yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksessa. Yksilön ominaisuudet voivat edesauttaa pärjäävyyttä tai vaarantaa sen, aina ympäristöstä riippuen. Sinnikkyys voi tietyissä oloissa olla hyvä ominaisuus, mutta toisissa olosuhteissa johtaa umpikujaan ja uupumukseen.

Kun perheessä tai missä tahansa kehitysympäristössä on ongelmia, toiset asiat sujuvat, toiset eivät. Varhaisen puuttumisen lähestymistavassa pyritään huomaamaan jo pieniäkin asioita, jotka eivät suju, sekä puuttumaan niihin. Perusteluna on, että pienetkin vaikeudet voivat kasvaa suuriksi, jollei niihin puututa. Pärjäävyydestä käsin katsottuna huomio kiinnittyy kuitenkin asioihin, jotka sujuvat. Niitä sanotaan Lapset puheeksi -työssä vahvuuksiksi, joita sitten pyritään voimistamaan ja lisäämään. Ne voivat liittyä lapseen tai kehitysympäristöön.

Haavoittuvuudet puolestaan ovat tilanteita, joissa ympäristön ja yksilön välinen yhtälö ei toimi, jolloin joko on jo ongelmia tai niitä voi syntyä: vilkas lapsi ja masentuva vanhempi tai masentunut koululainen ja vaihtuvat opettajat. Ensimmäisessä tilanteessa vaarana ovat konfliktien lisääntyminen ja lapsen käyttäytymisen ongelmat, toisessa masentuneen ja vetäytyvän koululaisen syrjäyttäminen ja syrjäytyminen, kun opettajat eivät ehdi tai huomaa vetää häntä mukaan. Nämä tilanteet tunnustetaan Lapset puheeksi -keskusteluissa ja tehdään suunnitelmat, miten niiden suhteen toimitaan niin päivähoidon ja koulun kuin kodinkin arkipäivässä. LP

-neuvonpito tuo tarvittaessa lisävoimia yhteistyöhön.

PALVELUT TOIMINNALLISEKSI KOKONAISUUDEKSI: TOIMINTA KAIKILLA TASOILLA

Vanhempien ongelmien ylisukupolvisuutta selittää ongelmien kasaantuminen. Jos perheessä on vain yksi ongelma, on tilanne usein vielä hallinnassa, mutta vaikeuksien kasaantuessa tilanne ylittää vanhempien voimat. Perheet tarvitsisivat monia erilaisia palveluja auttamaan ongelmissaan, mikäli apua vain olisi saatavilla. Olimme sen edessä, että systeemi ei toiminut.

Eri sektoreiden yhteistyötä on yritetty parantella monilla eri keinoilla, joita on etsitty seminaareissa, työstetty tiimeissä ja pohdittu työpaikoilla. TLP-hankkeessa päätettiin lähteä toiminnan tielle. Lähdettiin liikkeelle pienimmän mahdollisen yhteisen nimittäjän pohjalta. Se oli ilmeisesti arjen sujumisen ja hyvän arkipäivän tuottaminen lapselle kaikissa kehitysympäristöissä. Se oli asia, jonka jokainen saattoi allekirjoittaa riippumatta teoreettisista tai muista erilaisuuksista. Lapsen arjen sujumisesta tuli toimintamme käytännöllinen päämäärä. Se on myös Lapset puheeksi -menetelmien keskiössä.

Oli kuitenkin selvää jo lähtökuopissa, ettei systeemin muuttaminen tapahdu pelkästään uusien menetelmiä kouluttamalla. Tarvitaan asian merkityksen ymmärtämistä ja toimintaa kaikilla tasoilla. Pelkkä johdon "tuki" tai myötämielisyys ei riitä. Työstä tulee tehdä päätös organisaation johdossa ja se tulee kirjata organisaation toimintaa ohjaaviin asiakirjoihin. Työn toteutumista tulee myös valvoa ja siihen pitää liittää raportointivelvollisuus. Työn jatkuvuuden turvaamiseksi on sille luotava toimiva hallinnollinen struktuuri.

Henkilökunnan osaaminen ja koulutus uusiin työtapoihin tulee käynnistää ja asiakastyön alkaa välittömästi. Asiakastyö on palvelujärjestelmän ytimessä ja palvelujen olemassaolon tarkoitus. Koulutuksessa saadut opit pitää panna heti koetukselle ja työntekijän tulee saada työnohjausta alkavaan työskentelyyn. Työ tulee nivota asiakastyön rutiineihin, jottei se ole riippuvainen yksittäisistä työntekijöistä. Koulutukselle on jatkuva tarve, joten organisaatioihin on tärkeää kouluttaa omia kouluttajia. Näin

voidaan turvata työn jatkuminen henkilökunnan vaihtuessa.

Kun uutta toimintatapaa viedään organisaatioihin, tulee menetelmien kliinisen vaikuttavuuden lisäksi myös viedä organisaation kehitystä kohti uudenlaista toimintaa. Se tarkoittaa sitä, että menetelmien toteuttaminen muuttaa traditionaalista tapaa tehdä työtä, paljastaa toiminnassa sekä vahvuuksia että ongelmia ja tarjoaa mahdollisuuksia ja reittejä kehittää palveluja. Näin esimerkiksi Lapset puheeksi -keskustelu rakentaa tasavertaista yhteistyötä vanhempien, päivähoidon ja koulun kesken, ja neuvonpito rakentaa toimialarajat ylittävää toimintaa.

Väestölle tiedottaminen uusista palveluista on oleellinen osa muutosta. Lasten asioiden esille ottaminen ja systemaattinen pohtiminen voivat olla vanhemmista epäilyttävää, jos he eivät tiedä, mistä on kysymys. On tiedotettava siitä, että vanhemmilla on oikeus saada omista hoitopalveluistaan myös tukea lapsilleen (Terveydenhuoltolaki 70 pykälä ja sosiaalihuoltolaki pykälä 44). Väestö voi myös tuoda tarvittavia paineita palvelujen tuottamiselle.

Palvelujen muutos kiteytyi toiminnaksi neljällä tasolla, joita olivat (1) johdon päätös ja työn kirjallinen toimintaa ohjaaviin asiakirjoihin, (2) työtä ohjaavan ja valvovan hallinnollisen infrastruktuurin luominen, (3) asiakastyötä tekevien osaaminen ja kouluttaminen sekä (4) väestön tiedottaminen. Työn tulee lähteä liikkeelle kaikilla tasoilla yhtäaikaan, jolloin se etenee alhaalta ylös, ylhäältä alas ja horisontaalisesti.

MENETELMIEN JA TYÖMALLIN VAIKUTTAVUUS

Työmenetelmien tulee olla vaikuttavat, palveluihin soveltuvat, käyttökelpoiset sekä turvalliset käyttää. Vaikuttavakin menetelmä poistuu käytöstä, jos se vaatii liikaa resursseja tai on liian monimutkainen toteutettavaksi. Menetelmä ei myöskään saa aiheuttaa haittaa osallistujille, esimerkiksi vanhemman syyllistämistä ja masennuksen tai alkoholinkäytön lisääntymistä, eikä se saa tuottaa lapsille lisää huolia vanhemmista. Lapset puheeksi -keskustelu on todettu sekä perhe- ja palvelukulttuuriin sopivaksi että turvallisesti käyttäen (Niemelä ym. 2012; Solantaus ym. 2009; Toikka & Solantaus 2006).

Vaikuttavuuden selvittämiseksi verrattiin LP-keskustelua ja LP-perheinterventiotä toisiinsa per-

heissä, joissa ainakin toinen vanhempi oli hoidossa masennuksen vuoksi. Perheitä oli 119 ja heidät saatunnaistettiin interventiorryhmiin. Heidä seurattiin 1,5 vuotta. Molemmat interventiot osoittautuivat vaikuttaviksi lasten masennus- ja ahdistusoireisiin sekä myönteiseen sosiaaliseen käyttäytymiseen. Perheinterventio oli vaikuttavampi lasten masennusoireisiin, kun taas Lapset puheeksi -keskustelu vaikutti korjaavasti lasten depressiivisiin ajattelumalleihin, mikä selitti omalta osaltaan LP:n vaikutusta (Punamäki ym. 2013, Solantaus ym. 2009, 2010; Toikka & Solantaus 2006). Näyttää siltä, että interventioiden vaikutusmekanismit eroavat. LP-keskustelu nähtävästi lisää vanhempien omaa toimijuutta, kun taas perheinterventio toimii enemmän terapeuttisena prosessina.

Raahan hyvinvointikuntayhtymässä on toteutettu Lapset puheeksi -työtä systemaattisesti ja laaja-alaisesti vuoden 2012 keväästä lähtien. Tilastojen mukaan lastensuojelupalvelujen käyttö on pudonnut huomattavasti 2012-2014. Lastensuojeluilmoitukset ovat vähentyneet 25%, lastensuojelutarpeen selvitykset 52%, aloitetut asiakkuudet 58% ja kiireelliset sijoitukset 33% (Kallunki ym. 2015).

KAKSIPORTAINEN LAPSET PUHEEKSI -TYÖMALLI

Lapset puheeksi -työn tarkoitus on auttaa vanhempia ja muita kehitysympäristöjä tukemaan lapsen suotuisaa kehitystä, ennaltaehkäistä ongelmia ja kantaa lasta kun toisessa kehitysympäristössä on ongelmia. Tarkoitus on saada lapsen arkipäivä sujumaan hyvin mahdollisista vaikeuksista huolimatta. Kodin vaikeudet voivat olla suuria tai kyseessä on elämänvaihe, johon liittyy paineita. Tällainen elämänvaihe voi olla esimerkiksi vauvan syntymä uusperheeseen, omakotitalon rakentamisen viivästytminen, vanhemman joutuminen työttömäksi, muutto uudelle paikkakunnalle, uuden koulun aloittaminen jne. Kyseessä voivat olla myös muiden kehitysympäristöjen ongelmat, jotka heijastuvat lapseen. Näitä voivat olla esimerkiksi päivähoitossa tai koulussa tapahtuva lapsen kiusaaminen, henkilökunnan vaihtuvuus tai uupuminen sekä ilmapiiirin ongelmat.

Työskentely alkaa LP-keskustelulla ja jatkuu tarvittaessa LP-neuvonpidolla. LP-keskustelussa identifioidaan vanhempien (ja nuoren kanssa) vah-

vuudet ja haavoittuvuudet kotona, päivähoitos-
sa ja koulussa, ja suunnitellaan näihin tarvittavat
toimet. Jos keskustelijoiden omat voimat eivät riit-
tä, siirrytään silloin neuvonpitoon. **Lapset puheeksi**
-keskustelu ja -neuvonpito muodostavat siis kaksi-
osaisen toimintarakenteen, joka voidaan toteuttaa
tarpeen mukaan suppeana tai laajana.

Lasten osallistuminen Lapset puheeksi -menetelmiin arvioidaan tapauskohtaisesti. Aikuisten erityispalveluissa vanhemmat keskustelevat yleensä itse työntekijänsä kanssa ja jatkavat keskustelua kotona perheen parissa. He voivat myös pyytää, että lapsi otetaan toisessa vaiheessa mukaan keskusteluun työntekijän kanssa. Päivähoitossa ja erityisesti koulussa tilanne voi olla toinen, ja monesti kouluikäinen sekä erityisesti murrosikäinen ovat tärkeitä keskustelun osapuolia.

Tietty asiat tulee kuitenkin ottaa huomioon ennen kuin lapsi tai nuori osallistuu. Ensinnäkin, lapsen ja nuoren osallistumisen tulee perustua vapaaehtoisuuteen. Toiseksi, pitää voida turvata, että keskustelu on lapselle/nuorelle rakentava ja hänen kokemuksensa itsestä ja omista toimintamahdollisuuksista vahvistuu. Kolmanneksi, lapsi/nuori tulee ottaa keskusteluun mukaan tasavertaisena osallistujana. Tämä on pyritty varmistamaan Lapset puheeksi -lokikirjassa niin, että lapsi/nuori on lisätty jokaisen teeman alle yhdeksi keskustelijaksi vanhemman ja opettajan lisäksi. **Lasta tai nuorta ei tule ”ottaa mukaan” vain kuuntelemaan tai puuhaamaan omiaan.**

LAPSET PUHEEKSI -KESKUSTELU

Lapset puheeksi -keskustelu käydään vanhemman kanssa 1–2 tapaamisen puitteissa. Monilapsisessa perheessä tarvitaan useampi tapaaminen. Lapsi ja erityisesti nuori voi olla mukana, jos edellä mainitut edellytykset täyttyvät. **Keskustelun tukena käytetään opaskirjasia**, joista yksi on kirjoitettu vanhemmille joilla on mielenterveysongelmia (Miten autan lastani?), toinen vanhemmille joita oma päihteiden käyttö askarruttaa (Miten huolehdin lapsistani?) ja kolmas nuoruusikäisille (Mikä meidän vanhempia vaivaa?). Opaskirjaset ja Lapset puheeksi -menetelmien manuaali ja lokikirjat ovat saatavissa Suomen Mielenterveysseuran sivuilla sekä ruotsiksi että suomeksi ja opaskirjaset myös englanniksi (www.mielenterveyseura.fi). Lokikirjan osana on ns. kehitysvaihekohtaiset sivut, joihin on kirjattu kyseiseen

ikävaiheeseen liittyvät teemat. **Vanhemmille annetaan ennen tapaamista omien lasten ikää vastaavat sivut tutustuttavaksi** ja kotona keskusteltavaksi myös lasten kanssa.

Koska Lapset puheeksi -keskustelu voidaan käydä sekä aikuisten ja lasten käyttämissä palveluissa että varhaiskasvatuksen ja koulun piirissä, jakaantuu se menetelmällisesti kahteen tyyppiin. Toinen tapahtuu vanhemman ja sellaisen työntekijän välillä, jolla itsellään ei ole kasvatustehtävää, esimerkiksi vanhempaa hoitavan työntekijän kanssa. Työntekijällä on oman ammattinsa tuoma osaaminen, mutta ei arkipäivän vastuuta lapsesta. Toinen tilanne on se, jossa vanhempi ja opettaja/varhaiskasvattaja käyvät LP-keskustelun. Silloin paikalla on kaksi kasvattajaa, joilla molemmilla on omilla tonteillaan vastuuta lapsesta ja lapsen kehityksestä. Keskustelujen fokuksat eroavat näissä tilanteissa jonkin verran toisistaan, vaikka **päämäärä, hyvä arki lapselle, ei muutu.**

LP-keskustelun ensimmäisessä tapaamisessa kartoitetaan arjen sujumista kotona, päivähoitossa ja koulussa sekä vapaa-aikana. Kun keskustelu käydään aikuisten mielenterveys- tai päihdepalveluissa tai vanhemman ollessa hoidossa vaikean sairauden takia, on tarkoituksena tukea perhettä ja arkipäivän sujumista vanhemman sairauden ja oireiden kanssa. Tähän liittyy yhteinen miettiminen, mitä vanhemman tilanne on merkinnyt vanhemmalle itselleen ja lapsille, ja miten vanhemman oireet ja vaikeudet ovat tulleet osaksi kodin toimintaa ja vuorovaikutusta lapsen kanssa. Taas palataan konkreettisiin tilanteisiin. Jos masentunut vanhempi kertoo olevansa väsynyt, selvitetään, miten se on näkynyt lasten elämässä – vanhempi ei jaksa nousta aamulla, ei osallistu ruokailuun jne. Näihin sitten etsitään yhdessä ratkaisuja ja tehdään suunnitelma siitä, miten lisätä vahvuuksia ja toimia haavoittuvuuksissa. Tässä käytetään hyväksi myös tutkimuksen tuomaa tietoa lasta suojaavista tekijöistä. Tämä on toisen tapaamisen teema.

Vanhempaa ohjataan kertomaan omasta tilanteestaan lapsille. Lapset tarvitsevat ymmärryksen asioihin, joita he ovat nähneet, kuulleet, kokeneet sekä vastauksia kysymyksiin, jotka pyörivät mielessä. Miksi vanhempi teki noin, tuleeko hän ennalleen, sairastunko minäkin? Tarkoitus ei ole antaa yleistietoa erilaisista sairauksista tai ongelmista, vaan auttaa lasta ymmärtämään, mitä kodissa tapahtuu ja miten toimia.

Joskus kuulee sanottavan, että lapsille pitää kertoa mikä vanhemmalla on, koska tieto suojaa lasta, mutta tässä pitää hälytyskellojen soida. Pelkkä tilanteen informointi voi lisätä lasten huolia ja ahdistusta, ja rakentaa juopaa vanhemman ja lapsen välille.

Aina, kun lasten kanssa keskustellaan perheen vaikeuksista, on myös kuultava lapsen kokemuksia ja keskusteltava siitä, miten tästä mennään yhdessä eteenpäin ja miten lapsi voi eri tilanteissa toimia. Mahdollisuus tehdä jotain ja tietä mitä tehdä, ovat tärkeitä tekijöitä kaikkien ihmisten, myös lapsen pärjäävyydessä. Lapset on siis hyvä ottaa mukaan miettimään, mitä tehdään kun vanhempi oireilee. Lapsilla onkin usein varsin innovatiivisia ratkaisuja. Vanhemman on myös hyvä kertoa, että hän käy hoidossa ja saa lääkkeitä. Se helpottaa lasten huolia.

Päivähoidon piirissä ja koulussa LP-keskustelu tapahtuu kahden kasvattajan välillä. LP-keskustelun periaatteen mukaisesti kartoitetaan lapsen arkea molemmissa kehitysympäristöissä. Päivähoidon työntekijän ja opettajan tärkein tehtävä on oma toiminta lapsen kanssa niin, että se tukee lapsen suotuisaa kehitystä. Näin ollen työntekijän lähtökohta keskusteluun ja kysymys vanhemmille on: ”Miten voisin ymmärtää lastanne, jotta voisin toimia hänen kanssaan parhain päin? Mitä hän tarvitsee minulta ja meiltä päivähoitossa/koulussa?” Työntekijä ottaa lapsen tilanteen puheeksi, ei vanhemman ongelmaa. Työntekijä pysyy oman työnsä keskiössä.

Näin ollen vanhempi kertoo kodista, työntekijä päivähoitosta/koulusta samojen teemojen puitteissa. Esimerkiksi lokikirjan teemaan ”lapsen kuvailu”, vastaavat sekä vanhempi että työntekijä. Kysymykseen, tuleeko lapsen kanssa konflikteja ja miten niissä toimitaan, vastaavat myös sekä vanhempi että työntekijä. Erilaiset näkemykset eivät ole ongelma, vaan antavat rikkaamman kuvan lapsesta ja kirvoittavat hyödyllistä keskustelua. Erilaiset näkökulmat ja kokemukset antavat avaimia ongelmien ratkaisuun. Keskustelun perusteella arvioidaan, onko kyseessä vahvuus vai haavoittuvuus lapsen elämässä.

Tässä prosessissa vanhempi ja päivähoito työntekijä/opettaja asettuvat tasavertaiseen asemaan suhteessa toisiinsa. Työntekijän ei tarvitse olla ”asiantuntija” kaikissa lapsen asioissa. Hyväksytään se, että myös päivähoitossa tai koulussa voi olla lasta koskevia haavoittuvuuksia, asioita, jotka

vaarantavat lapsen kehitystä ja joihin on hyvä etsiä yhdessä ratkaisuja.

LP-keskustelua käytetään sekä universaali- na että valikoivana työmenetelmänä päivähoitossa ja koulussa. Universaalisuus tarkoittaa sitä, että keskustelua tarjotaan kaikille perheille. Keskustelu auttaa työntekijää ymmärtämään lasta ja hänen erityisiä piirteitään sekä luo rakentavan suhteen vanhemman ja päivähoito/koulun välille. Tämän perusteella vanhemmat tai työntekijät voivat pyytää LP-keskustelua tarvittaessa. Lähtökohtaisesti tässä ei tarvita erityisasiantuntijoita. LP-keskustelua voidaan käyttää myös rajoitetummin, eli vain tilanteissa, joissa on jo ongelmia. Silloin tietysti menetetään varhainen tuki ja ennaltaehkäisy, mutta päästään kuitenkin etsimään ratkaisuja lapsen arkipäivän sujumiseksi. Jos omat voimat eivät riitä, järjestetään neuvonpito.

LAPSET PUHEEKSI -NEUVONPITO (LPNP)

Valmisteleva tapaaminen

Valmistelun tehtävä on varmistaa, että neuvonpidosta tulee mahdollisimman turvallinen ja ennakoitava asianomistajien kannalta. Asianomistajat ovat yleensä perheenjäseniä, mutta myös päivähoito työntekijä tai opettaja voivat olla asianomistajia, ts. heillä on tarpeita ja toivomuksia tuen saamisesta omaan työhön. Suunnittelussa varmistetaan, että asianomistajat ovat toimijoita omassa asiassaan ja tulevat kuulluiksi ja huomioon otetuksi. Tähän on vaikuttanut LP-perheintervention toimintatapa (Solantaus & Beardslee, 1996), jossa vanhempaa tuetaan itse kertomaan vaikapa masennuksestaan lapsilleen. Työntekijän tehtävä on mahdollistaa vuoropuhelu asianomistajien ja neuvonpitoon kutsuttavien välillä.

LP-neuvonpito rakentuu LP-keskustelun pohjalle, jossa on tunnistettu vahvuudet ja haavoittuvuudet. Näistä valitaan ne vahvuudet, jotka ovat lapsen kannalta keskeisiä arkea kannattelevia ja lasta tukevia asioita. Samoin valitaan ne haavoittuvuudet, joiden suhteen on tärkeä toimia tässä ja nyt, etteivät ne kasva suuremmiksi ongelmiksi ja että niiden kanssa tullaan toimeen.

Tavallisesti neuvonpitoon valikoituu 2-4 aihetta. Aikaisempi ongelmakeskeinen työtapaa saattaa johtaa siihen, että valinta osuu ongelmiin. Kuitenkin

Lapset puheeksi -työssä korostuu vahvuuksien merkitys jopa niin, että mitä vaikeampi tilanne on, sitä tärkeämpää on vahvuuksien vahvistaminen. Esimerkiksi pientenkin ilon ja hassuttelun hetkien lisääminen lapsen ja vanhemman arkipäivässä voi olla käänteentekevä heidän keskinäisessä suhteessaan, mistä puolestaan voi seurata muita myönteisiä asioita.

Aiheiden valinnan yhteydessä neuvotellaan ja sovitaan, kuka ottaa puheeksi minkäkin asian. Aina pyritään siihen, että asianomistaja itse kertoo omasta asiastaan. Hänelle tarjotaan kertomiseen apua, jos hän sitä haluaa. Jos esimerkiksi nuori ei halua kertoa omasta asiastaan, pyydetään häneltä neuvoa, kuka läsnä olevista voisi auttaa ja kuinka hän toivoo asiasta kerrottavan. Tämä käytäntö ohjaa myös tarkentavat kysymykset asianomistajalle, eikä esim. puheenjohtajalle. Sillä, kuka aiheesta puhuu, on neuvonpidon kannalta tärkeä merkitys. Tästä periaatteesta poiketaan vain asianomistajan toivomuksesta tai lastensuojelullisin perustein.

Seuraavaksi päätetään osallistujat. Paikalle kutsutaan ainoastaan sellaisia henkilöitä, jotka voivat tehdä konkreettisia tekoja seuraavien lähiviikkojen aikana. Tavoitteena ei ole vain keskustella ja lisätä ymmärrystä eri osapuolien tilanteesta. Tärkeää on, että etukäteen ei päätetä, mitä kutsuttavan tulee asiassa tehdä, eikä kutsuttavan puolesta luvata etukäteen asioita. Tulija itse arvioi omat toimintamahdollisuutensa.

Sovitaan myös, kuka kutsuu ja kenet ja mitä kutsuttaessa kerrotaan. Kutsun tulisi valottaa tapaamisen luonnetta riittävästi, mutta ei niin, että kutsussa varastetaan asianomistajan mahdollisuus kertoa itse asiastaan. On hyvä käyttää tekoon viittaavaa sanaa kutsumisen yhteydessä. ”Meillä on tulossa tapaaminen, joka koskee perheen taloudellista tilannetta. Vanhemmat kertovat sitten itse tarkemmin. Osallistujat pohtivat, mitä he voisivat tehdä perheen avuksi. Tulisitko mukaan kuulemaan ja pohtimaan, olisiko jotain mitä sinä voisit tehdä?”

VARSINAINEN LAPSET PUHEEKSI -NEUVONPITO

Neuvonpito rakentuu neljästä vaiheesta. Johdanto pitää sisällään tervetulotoivotukset ja lyhyen alustuksen valmisteluista sekä tarvittaessa esittelykierroksen. Tavallisesti johdannon tekee valmistelussa auttanut työntekijä, joka voi toimia myös puheenjohtajana.

Seuraavaksi avataan aiheet antamalla puheenvuoro asianomistajille, useimmiten perheenjäsenille. Asianomistajilla tulee olla rauha puhua ilman keskeytyksiä. Kaikki aiheet otetaan esille peräkkäin rauhalliseen tahtiin.

Tämän jälkeen puheenjohtajana toimiva työntekijä avaa keskustelun. Tarkennukset ja muut kysymykset ohjataan suoraan omista asioistaan kertoneille. Puheenjohtajan rooli on vain tukea keskustelua. Keskustelun tavoite on selventää, miksi tapaaminen on järjestetty, millaisia tarpeita ja toiveita asianomistajilla on sekä pohtia, mitä itse kukin voi tehdä lähipäivien ja -viikkojen aikana. Keskusteluosuus jatkuu tavallisesti noin 15-20 minuuttia, mutta tilanteen vaatiessa pidempäänkin.

Neuvonpidon viimeisessä vaiheessa tehdään muistio siitä, mitä konkreettista osallistujat lupauvat tehdä ennen seuraavaa tapaamista. Asianomistajilta kysytään, miltä ehdotetut teot kuulostavat ja voidaanko niiden pohjalta edetä. Tavoitteena on, että tarve ja teko vastaisivat toisiaan. Muistio annetaan jokaiselle osallistujalle neuvonpidon päätteeksi.

On tärkeää, että muistioon saadaan mahdollisimman konkreettisia asioita: teko ja sen ajankohda. Keskeistä on tuoda asiat alas abstraktiotasolta konkreettisiksi teoiksi lapsen, perheen tai muiden keskeisten toimijoiden arkeen. Esimerkiksi ”Tuen perhettä perhetyön keinoin” on asia, joka keskustelussa konkretisoidaan vaikka seuraavasti: ”Tulen aamuisin klo 8.15 kahden seuraavan viikon aikana ja autan viemään lapset päiväkotiin. Autan aamu-toimissa ja erityisesti Liisan pukemisessa.”

Konkreettisen teon periaate on LP-neuvonpidossa oleellinen. Teko on tapahtuma, jonka toteutumisen asianomainen huomaa ja johon voi luottaa. Se on asia, jonka joko tekee tai jättää tekemättä, ja josta tekijä vastaa seuraavassa neuvonpidossa. Tekojen perusteella voidaan yhdessä pohtia oliko teosta apua, kannattaako sitä toistaa vai onko tarpeen muuttaa toimintatapaa jatkossa. Tämä periaate siirtää tavanomaisen, osallistujan henkilöön kohdistuvan puheen tekoihin. Kyseessä ei ole ”huono” vanhempi tai ”osaamaton” työntekijä, vaan teko, joka ei onnistunut tai toiminut, ja jota voidaan muuttaa.

Lopuksi sovitaan ja muistioon merkitään seuraava tai mielellään seuraavat tapaamiset. Vähänkään vaativammassa tilanteessa on hyvä aikatauluttaa neuvonpidot vaikkapa puoli vuotta eteenpäin, jotta toiminnasta saadaan tarpeeksi napakkaa.

SEURANTANEUVONPIDOT

Seurantaneuvonpitoon kokoontuvat samat osallistujat kuin edellä. Seurannan tavoite on pelkistetysti kaksijakoinen. Ensiksi tarkoituksena on saada kuva, mitä lapselle ja muille asianosaisille kuuluu, mitä on tehty ja miten toimitaan jatkossa. Tässä vaiheessa käydään läpi edellisellä kerralla laadittu muistio ja selvitetään, ovatko osallistujat tehneet lupamansa. Jos jotain ei ole tehty, selvitetään siihen syy. Syitä voi olla monenlaisia ja niiden selvittäminen auttaa ymmärtämään tilannetta ja osallistujien mahdollisuuksia tarkemmin. Tärkeätä on, ettei tekemättä jättämistä moralisoida tai siitä syylleitetä ketään. Ei ole tavatonta, että ihmiset toivovat voivansa auttaa, mutta sitten omat voimat tai mahdollisuudet eivät riitäkään. Tämä otetaan huomioon, kun suunnitellaan jatkoa. Seuraavaksi pohditaan, tarvitaanko vielä ja millaisia tekoja uuden toimintajakson aikana. Asianomaisia ja osallistujia kehoitetaan pohtimaan, mikä toimi hyvin viime viikkojen aikana, mitä voisi jatkossakin tehdä, mitä he tekisivät eri tavalla ja tarvitaanko mukaan muita toimijoita.

Tässä tulee esille seurannan toinen tärkeä tavoite: syntyy prosessi, joka korjaa itseään ja oppii menneestä. Pyrkimyksenä on luoda pieni, toimiva perustiimi lapsen, perheen ja muiden lapselle tärkeiden ihmisten kesken, joka oppii teko, päivä, viikko kerrallaan, mikä toimii ja tuo esille sen, mikä ei toimi.

Kaksiportainen Lapset puheeksi -keskustelu ja -neuvonpito pyrkivät ratkaisemaan tavanomaisen verkostotyön ongelmia. Verkostokokouksissa on tavallista käydä ensin läpi ongelmat joihin halutaan muutoksia, mikä usein johtaa kielteiseen ilmapiiriin ja antaa lapsesta ja nuoresta hyvin negatiivisen kuvan. Neuvonpidossa lähdetään liikkeelle sovitusta vahvuuksista ja haavoittuvuuksista ja etsitään niihin tekoja. Seurannan puuttuminen sekä verkostotyön kertaluonteisuus ja hajanaisuus ovat myös olleet suuri ongelma kuntien monialaisessa yhteistyössä. Paikalla on väkeä, joka ei tee mitään verkostokokouksien välillä. Lapsen ympärille ei muodostu tiivistä yhteistä työtä tekevää ryhmää, joka oppisi toimimaan kyseisen tilanteen kanssa.

TAPAUKSELASTUS: RAAHEN KUNTAYHTYMÄ

Raahen kuntayhtymä lähti johtajansa Hannu Kal-

lungin johdolla toteuttamaan Lapset puheeksi -työtä vuonna 2012 (Kallunki ym. 2015). Kuntayhtymän strategiaan oli jo aiemmin asetettu tavoitteeksi edistää lasten ja nuorten hyvinvointia vaikuttamalla ”lasten kasvu- ja kehitysympäristöihin”. Hannu Kallungin päämäärätietoinen toiminta Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointiryhmän puheenjohtajana loi pohjan tälle strategiselle valinnalle. Näin ollen tutustuminen Lapset puheeksi -toimintarakenteeseen loppusyksystä 2011 ja yhteistyön solmiminen THL:n työryhmän kanssa keväällä 2012 vastasivat hyvin kuntayhtymässä jo asetettua tavoitetilaa. Lapset puheeksi -työn aiemmat kokemukset THL:n kehittämistyössä mukana olleiden Imatran ja Lapin kuntien osalta tukivat ajatusta lähteä mukaan kehittämistyöhön.

Raahen seudun työtä aloitettaessa ei meillä THL:ssä ollut varmaa käsitystä mihin suuntaan korjaavien palveluiden käyttöluvut alkuvaiheessa kehittyisivät. Hypoteesimme oli, että palvelujen tarve kasvaa ainakin vuoden ajan, koska piilossa olleet lasten ja perheiden palvelutarpeet tulevat näkyviin. Tämän jälkeen lastensuojelun erityispalvelujen tarve alkaisi hitaasti laskea, mutta avo- ja perhepalveluiden tarve pysyisi vielä korkealla. Arvelimme niiden laskevan vasta pidemmällä viiveellä. Nämä oletukset rakentuivat sen varaan, että kunnan olosuhteet säilyisivät samanlaisina kuin vuonna 2012. Jos esim. työttömyys nousisi seuranta-aikana nopeasti tai tulisi muita mullistuksia, voisi palvelujen tarve nousta jo niistä johtuen.

NELJÄN TASON TOIMENPITEET KÄYTÄNNÖSSÄ

Strategiataso

Kehittämistyön pohjaksi tarvitaan yhteinen tahtotila ja linjaus. Raahen seudulla tehtiin linjaukset sekä kuntayhtymän että alueen kuntien kaikkiin merkittäviin toimintaa linjaaviin asiakirjoihin, kuten esimerkiksi lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmaan. Lapset puheeksi -pohjainen kehittämistyö laajeni myös muualle maakuntaan ja Raahen seudun kunnat liittyivät muiden mukana maakunnalliseen hyvinvointisopimukseen, jossa Lapset puheeksi -työn eteenpäin viemistä linjattiin. Nämä linjaukset vahvistettiin poliittisessa päätöksenteossa valtuustossa ja/tai tarvittavissa lautakunnissa.

ORGANISAATIOTASON TOIMEENPANO JA TOIMINNAN JATKOKEHITTÄMINEN

Strategioiden toimeenpano alistettiin Lapset puheeksi -työtä varten perustetulle johtoryhmälle. Tässä ryhmässä oli tärkeää olla jäseniä kaikilta toimialoilta, kuten kasvatus- ja sivistystoimesta, sosiaali- ja terveystoimesta sekä seurakunnasta ja järjestöistä. Johtoryhmän idea ei ollut olla edustuksellinen, vaan paikalla tuli olla henkilöiden, joilla oli valta päättää asioista kuulemansa perusteella. Lapset puheeksi -työ toi jatkuvasti tietoa, kuinka palvelut olisi järjestettävä tarkoituksenmukaisesti. Tämä tieto tuli hyödyntää mahdollisimman nopeasti kehittämistyössä, budjetoinnissa jne. Esimerkiksi LP-neuvonpidot nostivat esille tarpeita, joihin ei voitu silloisilla toiminnoilla vastata ja siksi johtoryhmän linjaukset toiminnan suhteen olivat tarpeen. Yksi keskeinen tarvittava muutos, joka täytyi tehdä, oli saada palvelut mahdollisimman hyvin saavutettaviksi juuri silloin, kun niitä tarvittiin. Tässä sovellettiin ns. yhden puhelun periaatetta, jonka avulla kenen tahansa oli mahdollista saada yhteen neuvonpitoon tarvittavat työntekijät.

TYÖNTEKIJÖIDEN OSAAMINEN

Lapset puheeksi -keskustelu tuli olla laajasti koulutettu eri toimialojen arkeen. Tämä tapahtui kouluttamalla alueelle omat kouluttajat. Raahessa koulutettiin n. 30 omaa Lapset puheeksi -kouluttajaa, jotka kouluttivat muita työntekijöitä. Lisäksi LP-neuvonpitoa koulutettiin non-stop -tyylisesti yhteistyön kannalta keskeisten toimijoiden työvälineeksi sosiaali- ja terveystoimintoihin sekä oppilashuoltoon ja varhaiskasvatukseen työntekijöille. Työntekijät kävivät tarpeesta riippuen joko kahden tai kolmen päivän koulutuksen. Koko henkilökuntaa koskevan koulutuksen ajatuksena oli tehdä lapsen kehityksen tarkastelusta arkinen työtapana, joka on kaikkialla tarjolla universaalisti, eli siellä missä vanhempi tai lapsi hakee apua ongelmiinsa tai missä lapsi elää arkeaan päivähoitossa ja koulussa. Erityisesti verkostotyön tuli olla niin tavallista, että asiakasta ei kannattanut lähettää toiseen yksikköön, vaan tarvittavat henkilöt kutsuttiin paikalle aloittamaan työyhteisen keskustelun pohjalta.

VÄESTÖN TIEDOTTAMINEN

Kunnan asukkaita ja eri palveluiden piirissä olevia informoitiin toteutettavasta toimintatavasta. Paikallislehdet, radio ja eri yksikkökohtaiset tiedotustavat olivat mukana alusta asti.

TULOKSENA PALVELUJEN MUUTOS JA OPPIVA ORGANISAATIO

Raahessa lähdettiin kehittämään koko palveluverkostoa yhtä aikaa käyttäen Lapset puheeksi -työn periaatteita. Hypoteesimme koskien kuntayhtymän palvelujen käytön muuttumista ei osunut oikeaan. Ei syntynyt olettamaamme tarvehuippua, vaan erityispalvelujen käyttö lähti suoraan laskemaan ja vieläpä varsin nopeasti. Lastensuojelun uudet asiakkuudet kääntyivät laskuun jo toisena toimintavuonna. Perhetyön tarve sen sijaan noudatti oletustamme ja kasvoi. Työn painopiste siirtyi erityispalveluista perustason työhön, mikä oli ymmärrettävää ja toivottavaa.

Raahen esimerkki viittaa siihen, että kaikissa kehitysympäristöissä tapahtuvan Lapset puheeksi -työtavan avulla voidaan tukea lapsen ja nuoren kehitystä jo ennen kuin ongelmia on ilmennyt. Yhden puhelinoiton takana oleva napakasti toimiva neuvonpito varmistaa tilanteen laaja-alaisen tuen ja jatkuvan hiomisen. Lastensuojeluasiakkuuksien väheneminen Raahen hyvinvointikuntayhtymässä viittaa siihen, että on todella onnistuttu ehkäisemään kodin ongelmien syvenemistä ja vanhemmuuden romahtamista.

Työprosessi johti myös organisaation jatkuvaan kehittämiseen. Lapset puheeksi työskentelyn seurauksena eri toimialat saivat tietoa lasten ja heidän kanssa toimivien tuen tarpeista sekä organisaatioiden kyvystä vastata esiin nousseisiin kysymyksiin. Erityisesti LP-neuvonpidot toivat esille monialaisen yhteistyön toimivuuden ja toimimattomuuden. Kertynyt tieto oli tärkeää saada kehittämistyön pohjaksi, sillä organisaatioiden täytyy olla valmiita oppimaan omasta toiminnastaan ja erityisesti yhteistyöstään muiden tahojen kanssa. Näin tapahtui Raahessa, jossa syntyi oppiva organisaatio.

Oppivan organisaation ilmentymä oli eri sektorien johtajista koottu johtoryhmä. Sen pöydälle tuotiin kysymyksiä, viestejä, ongelmia ja/tai palautetta hyvästä toiminnasta työn arjessa. Johtoryh-

mässä pohdittiin esille nousseita asioita ja kysyttiin esimieheltä, jota kyseinen asia koskee, mitä hän voi tehdä seuraavaan johtoryhmään mennessä, jotta asia saadaan hoidettua. Keitä hän mahdollisesti tarvitsisi tuekseen asiaa hoitamaan? Kokousmuistioon kirjattiin teot, mitä aiottiin tehdä. Seuraavassa kokouksessa palattiin tähän kysymykseen: onko asia järjestyksessä? Mitä aiotaan tehdä lisää tai eri tavalla seuraavaan johtoryhmään mennessä? **Samoin kuin Lapset puheeksi -menetelmissä, myös johtoryhmässä oli puheiden tarkoitus johtaa tekoihin.**

Yhteisen johtoryhmän ansiosta asioita voitiin linjata samaan aikaan eri toimialoilla. Linjaus lähti ryhmästä yksiköiden esimiehille, ja heitä samoin kuin työntekijöitä voitiin kuulla linjauksen pohjaksi. Esimiesten tehtävä oli katsoa, että linjaukset toteutuivat käytännön työssä.

POHDINTA

Tutkimuksen ja kehittämisen vuoropuhelu

Toimiva lapsi & perhe -työ Stakesin/THL:n/SMS:n ja yhteistyössä olleiden kuntakumppaneiden kanssa on kuvaus tutkimuksen ja kehittämistyön yhdistämisestä. Se osoittaa, että molempia tarvitaan ja niiden yhteen solmiminen on sekä mahdollista että tuottaa hyviä tuloksia. Tutkimustiedon perusteella voidaan tunnistaa tilanteet, joissa lapsen kehityksestä huolehtiminen on tärkeää ja kehittämistyön kautta muuttaa arjen työtä niin, että lapsen kehityksestä huolehtiminen tulee osaksi tavanomaista käytäntöä.

KEHITYSYMPÄRISTÖT JA NIIDEN TÄRKEÄT HENKILÖT

Työmme lähtökohtana on **kehitysympäristöjen merkitys lapsen kehitykselle ja pyrkimyksenä vanhempien, päivähoidon ja koulun toimiva yhteistyö lapsen hyväksi.** Ilahduttavaa on ollutkin varhaiskasvatuksen, neuvoloiden ja alakoulujen laaja sitoutuminen Lapset puheeksi -keskustelun ja -neuvonpidon toteuttamiseen. **Vanhempien toimijuuden ja vanhemmuuden kunnioittamisen periaate johtaa vanhempien ja kasvatuksen ammattilaisten tasavertaiseen yhteistyöhön.** Keskittyminen lapsen arkipäivän sujumiseen tuo yhteistyölle konkreettiset

päämäärät ja ratkaisut. Kahden kasvattajan välissä keskusteluissa voidaan asioita ratkaista lapsen arjessa, ja lisäksi yhden puhelun periaate tuottaa nopean avun tilanteisiin, joissa tarvitaan enemmän tukea. Esimerkiksi Raahen seudulla uuden sosiaalihoitolain tullessa voimaan perhetyötä ja matalan kynnyksen tukea oli saatu jo hyvä tovi ilman lastensuojelun asiakkuutta.

Lapsen lisäksi vanhempi, päivähoitaja ja koulussa opettaja tai luokkaohjaaja ovat toimintamallissamme keskeisiä henkilöitä, joiden täytyy saada palvelujärjestelmän kautta kaikki tarvittava tuki lapsen suotuisan kasvun turvaavan arjen aikaansaamiseksi. Tuen täytyy olla sellaista, että sen toteutumiseen voi luottaa. Tämä on tärkeää aina, mutta erityisesti silloin, kun kyseessä on lapsen tai nuoren turvallisuus. Juuri luotettavan toteutumisen vuoksi esimerkiksi neuvonpidossa on tulevaisuus jaettu toimintajaksoihin, joissa säännöllisesti katsotaan, ovatko suunnitelmat toteutuneet ja olleet riittävät. Luottamus voi rakentua hiljalleen sopivan kokoisina annoksina päivien, viikkojen tai korkeintaan kuukausien kuluessa. Kuukausikin saati lukukausi on lapselle, perheelle, varhaiskasvattajalle tai opettajalle pitkä aika elää epävarmuudessa siitä, voiko toiseen toimijaan luottaa. Vastaavasti kuukaudessa voidaan saada paljon aikaiseksi, jos voidaan luottaa siihen, että kaikki tekevät osansa.

ARKIPÄIVÄN MERKITYS

Lapsen arjen sujuminen ja siihen panostaminen yhdistää kokemuksemme mukaan **kaikkia toimijoita.** Arjen täytyy toimia aina, myös silloin, kun lapsi tai aikuinen käyttää erityispalveluja. **Jos arki ei toimi, työ ei kanna.** Ajattelussamme esimerkiksi lapsen kanssa tehtävä terapia tarvitsee aina rinnalleen arjen tuen. Ei siis riitä se, että lapsi käy terapiassa ja arjen toimijat joutuvat vain odottamaan tuloksia. Tämä asia olisi tärkeää ottaa huomioon esimerkiksi Kelan lasten ja nuorten psykoterapioita myönnettäessä. Terapiapäätöksessä tulisi aina olla mukana suunnitelma arjen tuesta lapsen kaikissa kehitysympäristöissä, kotona, päivähoidossa tai koulussa ja erityisesti nuoren omassa sosiaalisessa ympäristössä. Se voidaan hyvin suunnitella ja näin toteuttaa kaksipuolaisen Lapset puheeksi -työn avulla.

Kun huolehditaan siitä, että lapsen arki toimii, **tullaan huolehtineeksi myös vanhemman ja vielä**

päivähoitajan ja opettajankin arjesta. Jos esimerkiksi lapsen kehitys vaarantuu vanhemman mielen-terveysongelman vuoksi, on mielenterveyspalvelut järjestettävä niin, että vanhemman saama tuki ja hoito on riittävää. Lähetekäytännön luomissa jo-noissa odottaminen ei ole lapsen tai vanhemman, eikä päivähoitajan tai opettajan etu.

TIEToon JA OPPIMISEEN PERUSTUVA JOHTAMINEN

Kuvaamamme yhteistyö ei toteudu palveluissa pel-kästään hyvästä tahdosta, vaan sen eteen joudutaan tekemään töitä. Muutosta täytyy johtaa. Sosiaali- ja terveyspalvelujen sekä kasvatus- ja opetustoimien johtajien on otettava lapsen arjen turvaaminen ja tarvittavan yhteistyön kehittäminen asiakseen. Asi-oita täytyy linjata, ja linjauksien takana täytyy py-syä tai ottaa ne uudelleen pöydälle, jos kentältä saa-tu tieto antaa aihetta uuteen arvioon. Johdon tuki ei ole hyväksymistä tai toiminnan sallimista, vaan johtaminen on konkreettista toimintaa ja uskallusta muuttaa aiempaa toimintaa. Lapset puheeksi -toi-mintamallin läpivieminen ei ole hanke, josta kir-joitetaan loppuraportti hankkeen valmistuttua. Se on prosessi, jossa organisaatio on valmis ottamaan oppia omista onnistumisistaan ja epäonnistumi-sistaan. Kun alueen perheiden ikärakenne, sosioe-konominen asema jne. muuttuu, muuttuvat myös perheiden tarpeet. Siksi toimintamalli ei voi tulla ”valmiiksi”, vaan tavoitetila on olla herkkä alueen lapsiperheiden (miksei myös muun väestön) tar-peille ja kehittää toimintoja muutosta seuraten. Tä-män vuoksi toimintamallissamme seurataan, mil-laisia tarpeita Lapset puheeksi -keskusteluissa ja -neuvonpidoissa tulee esille ja onko tarpeisiin pys-tytty vastaamaan. Täytyy tarrautua sitkeästi siihen, mikä toimii ja olla valmis nopeasti muuttamaan se, mikä ei toimi.

LOPUKSI

Yhtäkaikki ei voi välttyä ajattelemasta, kuinka lap-sen tai nuoren arkisen elämän puoleen kääntymi-nen ja sen tarpeista lähtevä toiminta voi muuttaa koko palvelusysteemin. Kun lähdetään liikkeelle siitä, mitä tämä lapsi tarvitsee kehitykselleen – eikä siis pelkästään huolista tai ongelmista – muuttaa

se koko palvelusysteemin. Yhteistyötä on kehitettä-vä niin, että voidaan vastata lapsen ja nuoren arjen sujumisesta ja erityiskysymyksistä kaikissa kehitys-ympäristöissä. Näiden asioiden tunnistaminen ja niiden todesta ottaminen kehittämistyön pohjaksi on se pelkistetty asia, mitä Toimiva lapsi & perhe -työssä on tehty. ●

Kirjoittajat haluavat kiittää Suomen Kulttuurira-hastoa, joka on tukenut Tytti Solantauksen työtä Eminentia-apurahalla.

LÄHTEET

Bronfenbrenner, U. & Ceci, S. J. (1994). Nature-nurture reconceptualized in developmental perspective: A bioecological model. *Psychological Review*, 101, 568–586. DOI: 10.1037/0033-295X.101.4.568

Kallunki, H., Niemelä, M., Ala-Aho, B., Savela, S., & Pesonen, K. (2015). Raahen seudulla lapsia ja perheitä tuetaan peruspalvelujen kautta. Kirjassa M. Rimpelä & M. Rimpelä (toim.). Säästöjä lapsiperheiden palveluremonteilla. Liiteraportti: Kuntien kuvaukset lapsiperheiden palvelujen kehittämisestä. (ss. 89-96). Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätiö. (Saatavilla verkkojulkaisuna www.kaks.fi/sites/default/files/LIITERAPORTTI_1.pdf).

Niemelä, M., Repo, J., Wahlberg, K. E., Hakko H. & Räsänen S. (2012). Pilot evaluation of the impact of structured child-centered interventions on psychiatric symptom profile of parents with serious somatic illness: struggle for life trial. *Journal of Psychosocial Oncology* 30, 316-30. DOI: 10.1080/07347332.2012.664258.

Punamäki, R.-L., Paavonen, E. J., Toikka, S. & Solantaus, T. (2014). The effectiveness of preventive interventions to change children's cognitive attributions in families with parental depression. *Journal of Family Psychology* 27, 683-690.

Rutter, M. (2013). Resilience – Clinical Implications. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54, 474-487

Rutter, M. & Rutter, M. (1992). *Developing Minds. Challenge and continuity across the lifespan*. UK: Basic Books.

Sameroff, A. (2010). A unified theory of development: A dialectic integration of nature and nurture. *Child Development*, 81(1), 6–22. DOI: 10.1111/j.1467-8624.2009.01378.x

Solantaus, T. & Beardslee, W.R. (1996). Kun isä tai äiti sairastaa depressiota. Interventio lasten psyykkisten häiriöiden ehkäisemiseksi. *Duodecim* 112, 1647-1656.

Solantaus, T., Paavonen, J., Toikka, S. & Punamäki, R.-L. (2010). Preventive interventions in families with parental depression: Children's psychiatric symptoms and prosocial behavior. *European Child & Adolescent Psychiatry* 19, 883-892. DOI: 10.1007/s00787-010-01353.

Solantaus, T., Toikka, S., Alasuutari, M., Beardslee, W.R. & Paavonen, E.J. (2009). Safety, Feasibility and Family Experiences of Preventive Interventions for Children and

Families with Parental Depression. *International Journal of Mental Health Promotion* 11 (4): 15-24.

Toikka, S., Solantaus, T. (2006). The Effective Family Programme II. Clinicians' Experiences of Training in Promotive and Preventative Methods in Child Mental Health. *International Journal of Mental Health Promotion*, 8 (4): 4-10.

Ungar, M., Ghazinour, M. & Richter, J. (2013). Annual Research Review: What is resilience within the social ecology of human development? *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 54, 348- 366. DOI: 10.1111/jcpp.12025.